

De hemmelige norsk-svenske forsvarsforhandlinger 1940

Skandinavisk uvisshet mellom øst, vest og syd

Av statsstipendiat, advokat Sverre Hartmann

Tiden etter den 30 november 1939, etter det russiske angrep på Finland og forsøket på å etablere Kuusinenregjeringen i Terijoki, hører av ulike årsaker til et av de mest dramatiske avsnitt av nyere nordisk historie. Det var en tid da både nøytralitet og solidaritet ble satt på en alvorlig prøve. Og det er et nærliggende spørsmål: hvordan forsøkte man politisk og militært å møte de spesielle problemer som reiste seg? Ble det gjort noe alvorlig fremstøt for å styrke stillingen internordisk eller interskandinavisk ved å etablere et nyttig militært samarbeide? Utviklingen viser kanskje aller best at det ikke ble gjort noe helhjertet forsøk på

ved felles anstrengelser å stå utenfor konflikten. Det har en rekke årsaker, men skyldtes nok ikke minst at våre nordiske land hadde så ulike politiske og militære risikoflater overfor stormaktene, Danmark sitt utpregede grenseproblem i syd, Finland sitt naboproblem i øst, mens Norge og Sverige, særlig etter utbruddet av Vinterkrigen, lå i et spenningsfelt mellom tre stormaktsgrupperinger hvis virkninger heller ikke fordelte seg jevnt på de to land på den skandinaviske halvøy. Norge sto naturlig nok sterkere under innflytelse av sjømakten Storbritannia. Sverige hadde, foruten Tyskland som en landmilitært sett adskillig nærmere nabo, de særlige avveiningsproblemer som skyldtes hensynet til det finsk-russiske forhold.

Men det ble likevel på enkelte områder satt iverk tiltak som det er grunn til å registrere, og det ble til og med, noe som ikke er alminnelig kjent, gjort et bemerkelsesverdige norsk-svensk forsøk på å undersøke mulighetene for et visst militært samarbeide — også operativt — med sikte på å styrke mulighetene for å holde Norge/Sverige nøytrale respektive møte et eventuelt stormaktsforsøk på å bryte inn på den skandinaviske halvøys sjø- og land-territorium.

Norges sendemann i Moskva, Einar Maseng, hadde fra sitt utsiktspunkt i den russiske hovedstad et temmelig realistisk syn på situasjonen og hva morgendagen kunne bringe. Den 12 februar (1940) skrev han til utenriksdepartementet i Oslo: Man må regne med at vestmaktene vil gå til en mere aktiv krigføring. «Men Tyskland er sikkert klar til å møte slike tiltak, og faren for de mindre land ligger deri at Tyskland kan være fristet til å komme slike tiltak i forkjøpet.»

Sendemannen fant det viktig å få redegjort for de norske ansvarlige myndigheter for de farer, som også fra Maskvas synspunkt sett, truet Norge. Han ba om lov til å reise hjem en tur. Og dette ble innvilget. Einar Maseng kunne derfor den 24 februar ha en samtale med utenriksminister Koht.

Sendemannen har i sin redegjørelse støttet på nedtegnelser fortalt at han riktignok ble mottatt vennlig, som vanlig, av utenriksministeren. Men denne ønsket ikke at sendemannen skulle tale det være seg med Kongen, eller med generalstabssjefen, oberst Hatledal, noe Maseng selv mente hadde vært på sin plass. Resultatet ble da i korthet at sendemannen leverte utenriksministeren et memorandum

som han hadde gjort ferdig dagen før, den 23. februar. Her konkluderte han med å foreslå to forholdsregler, for det første at Norge skulle mobilisere, for det annet at man skulle innlede forhandlinger med Sverige om samarbeide i tilfelle landgang.

Hovedsynspunktene i den skriftlige fremstilling hadde Maseng lagt frem under sin samtale med Koht, uten at han fikk inntrykk av at forslagene møtte noen resonans. To dager senere, den 26 februar, hadde sendemannen en samtale med statsminister Nygaardsvold. Ifølge sine samtidige notater fremholdt Maseng «at Norge måtte gjøre det samme som Sveits, Belgia, Nederland og andre land hadde gjort, nemlig å innkalle de forsvarsstyrker vi kunne sette opp. Det som nå truet var inngrep fra vestmaktens side. Hvis vi sa klart ifra at de ikke kunne bruke vårt land for sin krigføring medmindre de kjempet oss ned, så ville de vike tilbake herfor. Alt måtte gjøres for å hindre en landgang hvilket var den fare som nå hang over oss. Dertil svarte Nygaardsvold med resignasjon: «Det vil ikke nytte. Engelskmennene er kynikere.» Det var tydelig, skrev Maseng, at ved 'Altmark'-affæren og ikke minst ved Chamberlains tale noen dager etter affæren, hadde engelskmennene satt seg i respekt hos ham.

Til tross for at sendemannen ikke vant noen registrerbar forståelse for sin situasjonsanalyse og sine forslag om et norsk initiativ for å møte den angivelige fare som truet, ga han ikke opp. Den 27 februar, dagen etter samtalen med statsministeren, ekspederte han et brev til utenriksministeren der det ble het: «Et annet punkt som for meg fremstiller seg som særlig viktig er at det brings på det rene hvordan Sverige stiller seg, og eventuelt hvilken medvirkning det kan regnes med fra dette lands side, i tilfelle av landgang på den norske kyst. Kunne det gis en erklæring

av de to land om at de var fast bestemt på i fellesskap, med alle midler, å motsette seg en landgang, ville dette sannsynligvis virke godt til alle sider.»

På dette brev fikk hverken sendemannen personlig eller legasjonen i Moskva noe svar. Det ble, såvidt Maseng kunne skjønne, ikke foretatt noe i den foreslåtte retning. Forhandlinger med Sverige om samarbeid i tilfelle av landgang, kunne selvfølgelig ikke vinne gehør etter den alminnelige innstilling som regjeringen hadde, skrev sendemannen med adskillig bitterhet. Men kanskje det ikke var fullt så ille som Maseng hadde fått inntrykk av, selv om det nok var riktig at regjeringen eller de av dens representanter som han hadde konferert med, ikke var innstillet på å foreta noe utspill.

Han ville utvilsomt ha gledet seg hvis han hadde visst eller ant hva som var i emning med utgangspunkt i overveielser og initiativ på den annen side av Kjølen. For den svenske forsvarstaben og utenriksminister Günther tenkte temmelig nøyaktig langs de samme linjer som den norske sendemann i Moskva.

Man kan under vurderingen av disse hendelser idag spørre om det var av hensyn til security at hverken Koht eller Nygaardsvold ga uttrykk for at de nok kunne tenke seg å se alvorlig på hans forslag. Men det er av det kildemateriale som er kjent og utnyttet ikke mulig å finne støtte for en slik antagelse. Og det senere hendelsesforløp tyder da også på at eksponentene for den norske regjering ikke hadde noen tanke på å hevde en så bevisst og kraftig nøytralitetspolitikk som den Maseng gjorde seg til talsmann for. Sendemannen la vekt på ikke bare å mobilisere og innlede et omgående og omfattende militært samarbeide med svenskene. Han anså det minst like viktig så snart et sådant samarbeide var kommet istand å be-

kjentgjøre for all verden hvor Norge og Sverige sto, at de mente å sette makt bak nøytralitetspolitikken og møte en militær utfordring fra hvilken stormakt det skulle være med samme mynt. En slik manifestasjon av forsvarsviljen ville etter sendemannens mening rense luften, den ville kunne berøve vestmaktene lysten til å gå iland i Norge. Og det var dette som var den mest nærliggende fare, at vestmaktene under dekke av å ville bistå finnene, søkte å sette seg fast i Norge. Dermed ville man ha det tyske mottrekk, tragedien ville være fullbyrdet.

Det samarbeide som kom istand halvannen uke etter Masengs personlige fremstøt i Oslo, synes ikke å ha vært båret oppe av en så konsekvent gjennomtenkt konsepsjon som den sendemannen ble ledet av under sine samtaler og under fremleggelsen av sine forslag muntlig og skriftlig. Initiativet til de norsk-svenske drøftelser lå i Stockholm. Og en del av bakgrunnen trer frem når man tar for seg noen av de dagboknedtegnelser som svenske stabsoffiserer gjorde i tiden kort før sammenkomsten og overlegningene i Stockholm fant sted. Herom lenger nede. —

Norge og Sverige syntes å skulle få i utpreget grad felles sikkerhetspolitiske interesser da Sovjet falt inn i Finland den 30. november 1939. I begge land var det en utpreget stemning for å bistå finnene, selv om hjelpen ble på en helt annen måte massiv og omfattende fra svensk side. Men noen åpen militær svensk støtte ble det aldri tale om.

I løpet av denne perioden da forholdet til Finland/Sovjet sto i fokus, inntrådte etterhvert en situasjon som gjorde det nødvendig å ha sin fulle oppmerksomhet vendt en annen vei. Vestmaktens intervensjonsplaner, diplomatiske fremstøt og militære sonderinger gjorde det ikke alltid lett å skjelne mellom mål og middel. Det bidro

noe til å utdype den norsk-svenske følelse av solidaritet og interesse i felles overlegninger.

Da den annen verdenskrig brøt ut, forelå det hverken forberedelser til et nordisk eller et skandinaviske forsvarsforbund eller noen avtale om et nærmere militært samarbeid mellom de to land som på grunn av sin geografiske plassering kunne tenkes å ha en særlig interesse av det, nemlig Norge og Sverige.

Riktignok hadde det i løpet av de to-tre siste årene vært tilløp til å tre i et visst samarbeid om løsningen av enkelte oppgaver. Etter den raske utvikling av flyet hadde ønsket om en felles nordisk luftvarsling resultert i enkelte drøftelser av utsendte representanter for de respektive land. Initiativet lå hovedsaklig på svensk side. Og det hadde ihvertfall til følge at det ble etablert et samarbeid mellom norsk og svensk luftvarsling under gjennomføringen av den tyske invasjonen, mens det politiske grunnlag for et sådant samarbeide aldri kom istand fra dansk side. Mellom Sverige og Norge forelå også en avtale om utveksling av etterretninger uten at denne fikk altfor stor betydning.

Etter at Christian Günther i annen halvdel av desember 1939 var blitt utnevnt til ny svensk utenriksminister etter Rickard Sandler, var han på en snarvisitt i Oslo som ledd i avviklingen av sine forpliktelser som sendemann der. Første juledag hadde han en samtale med utenriksminister Koht og fortalte denne at den finske sendemann i Stockholm, Erkko, like før avreisen fra Stockholm var kommet til ham og hadde meddelt ham fra sin regjering at det høyeste fransk/britiske krigsrådet den 19. desember hadde fattet vedtak om å sende væpnet hjelp til Finland såfremt Norge og Sverige «gikk med». Dette svarte til den meldingen Koht hadde fått fra Norges sendemann i Helsingfors.

Men det svarte ikke til det som den finske chargé d'affaires, generalkonsul Norberg, kom og fortalte Koht lørdag den 22. desember: for han talte bare om *tillatelse* til transitt av fransk-britiske hæravdelinger. Enda mindre korresponderte dette med hva den finske sendemann i Paris, Holma, hadde sagt i telefonen til stortingspresident Hambro, formentlig 18. desember, at soldatene ville komme kamuflert, slik at det ikke ville bli spørsmål om noen offisiell tillatelse.

Günther og Koht var enige om at en slik kamuflering ville være nærmest umulig å gjennomføre. Det måtte derfor bli spørsmål om et tiltak som ville være i strid med norsk og svensk nøytralitet. Ifølge Kohts utførlige nedtegnelser av disse samtaler i UD, utløste dette en inngående meningsutveksling mellom utenriksministrene. Günther mente vestmaktene ville søke å skyve Norge og Sverige foran seg, ikke bare med tanke på å hjelpe Finland, men likeså meget for å slå et slag mot Tyskland. Brøt Sverige og Norge nøytraliteten, kom Tyskland til å gripe inn til hjelp for Russland. Dette følte Günther seg helt sikker på, ja han mente at dette var det sikreste av alt det som var usikkert, skrev Koht i sitt samtidige notat. I alle tilfelle var det svenske standpunkt klart. Og Norge kunne ikke gjøre noe annet enn Sverige.

De to utenriksministre var enige om å foreta diplomatiske sonderinger hos vestmaktene for å bringe på det rene hvilke planer de hadde. Og Günther avsluttet med å foreslå at de militære myndigheter i Norge og Sverige burde holde hverandre orientert om mobilisering og andre militære tiltak. Det sa Koht seg enig i. Og dermed hadde samtalen mellom de to utenriksministre på juledagen 1939 munnet ut i enighet om å holde hverandre a jour vedrørende sine militære disposisjoner. Det

var en generelt formet muntlig avtale. Noe konkret tiltak ble ikke avtalt. Men man var på begge sider av Kjølen klar over at det når som helst kunne bli behov for nærmere militære konsultasjoner. Og i løpet av de kritiske ukene og månedene opprettholdt de to utenriksministre verdifulle kontakter og utvekslet opplysninger og erfaringer.

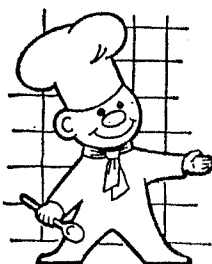
Et nærmere studium av samarbeidet mellom Günther og Koht gir oss et betydningsfullt innblikk i hvordan den finske politikken ble drevet de siste ukene før Moskva-freden. Utenriksmin. Tanner var fullt klar over at han måtte la Norge og Sverige spille hver sin sentrale rolle i det kinkige balansespillet overfor Kreml. Gjennom Günther og den svenske utenriksledelsen hadde han kanalen for formidling og megling i forhold til russerne, han hadde til og med muligheten for svensk diplomatisk påtrykk dersom russerne truet med å gå for langt i sine krav. På den annen side var Norge nøkkelen til vest. Det var gjennom Norge han kunne holde våken vestmaktes interesse for en væpnet intervensjon. Og den mulighet var også noe å spille på overfor russerne. Uten at man på norsk og svensk side var fullt klar rollefordelingen, fremsto det som en særlig forpliktelse etter evne å bistå Finland i dets ytterste utsatte situasjon. Og det er bare forståelig at adskillig oppmerksomhet ble ofret på muligheten av å løse det finske problem, noe som i høy grad ville ha vært en hjelp til selvhjelp sikkerhetspolitisk for Norge og Sverige.

Sveriges sikkerhetspolitiske problem var mer sammensatt enn det norske. Sverige hadde et ganske annet historisk og aktuelt engasjement i Finlands skjebne. For den svenske utenriksledelse sto en avvikling av Vinterkrigen på første prioritet. Og svenskene kom da også til å spille en sentral rolle i

SAMVIRKESELSKAPET

Nordkronen

Stavanger

Flere og mer moderne hjelpe-
midler for å lage maten hurtigere
og bedre fra

Beha
STORKJØKKEN

Mer enn 50 års erfaring sikrer gjennom-
prøvede og solgte apparater.

Vi står til tjeneste med tilbud og gode råd
for at kjøkkenet skal bli mest mulig effektivt.

BEHA-HEDD A.S
Postboks 82 - SKIEN

ame-

det kontaktsystem som ledet til de endelige forhandlinger mellom finnene og russerne i Moskva i første halvdel av mars.

Innen man kom så langt savnet ikke situasjonen risikomomenter sett med svenske øyne. Den 5. februar kom utenriksminister Tanner til Stockholm for å få personlig forbindelse med den russiske minister, madame Kollontay. Før det konfererte han med den svenske utenriksminister og la frem de finske alternativene i tre punkter: fredsslutning på rimelige vilkår, svensk hjelp eller hjelp fra vestmaktene. Ifølge Tanner var vestmaktene kommet langt i sine forberedelser og hva som nå skulle skje sto akkurat til debatt den 5. februar under et møte i det allierte øverste råd i Paris. Dette var mer enn Günther hadde rede på. Først tre dager senere kunne den svenske militærattasje i Paris bekrefte riktigheten. Noenlunde samtidig åpnet i første rekke de franske avisene en kraftig kampanje med sikte på å oppnå rask militær hjelp til Finland. Samme dag ble saken diskutert i den svenske regjering som var fullt på det rene med at man ikke kunne tillate noen alliert gjennommarsj.

I dagene som fulgte forverret situasjonen seg. Den 13. februar lyktes det russerne å slå en bresje i de finske stillingene på det karelske neset. Samme dag meldte Tanner seg påny i Stockholm. Den finske utenriksminister forsøkte å overbevise sin svenske kollega om ønskeligheten og nødvendigheten av en svensk militær intervensjon, noe som ville virke befordrende på den russiske forhandlingsvilje og mane til en viss moderasjon i kravene. Men det var på forhånd gitt at svenskene ikke kunne engasjere seg så sterkt og svaret ble deretter.

Den måneden som kom til å gå før Moskvafreden kom istand den 13. mars, var sikkerhetspolitisk overordentlig vanskelig å håndtere

for den norske og den svenske utenriksledelse. Den umiddelbare fare oppsto på grunn av det britisk-franske press for å oppnå gjennommarsj over nordskandinavisk territorium. Og det var under det økende trykk av en prekær situasjon at man opplevet hvordan Finlandskrisen med vestmaktens intervensjonsplaner for første gang ledet til forhandlinger mellom generalstabssjefene og de operative norsk-svenske staber om felles militær opptreden.

Hvorfor man hittil ikke har vært oppmerksom på saken og sammenhengen på norsk side har flere årsaker:

- a. norske offiserer fører ytterst sjelden dagbok.
- b. fienden tok hånd om forsvarsdepartementets arkiver etter invasjonen.
- c. Organisasjonsformen spilte også sin rolle. I Sverige hadde man allerede i 1937 nådd frem til en felles forsvarsstab, der hær, marine og flyvåpen var representert så å si under ett tak med sine respektive operative staber og stillet i et intimt samarbeide gjennom generalstabssjef og stedfortredende generalstabssjef, henholdsvis generalene Thörnell og Rappe. I Norge hadde vi ingen slik felles ordning. Og dermed inntrådte de uheldige virkninger som resultat av en innbyrdes isolering av kompetansene. General Ole Berg, som på denne tid var sjef for kommunikasjonsavdelingen i den norske generalstab, har overfor forfatteren fremholdt hvordan han selv slett ikke var orientert om de forhandlinger som generalstabssjefen og sjefen for operasjonsavdelingen førte i Stockholm i mars 1940, hvordan forsvarsgrenene nærmest skjelte til hverandre, var alt annet enn innbyrdes meddelssomme og faktisk først kom i et ordnet og noenlunde fornuftig samarbeide

da krigens harde realiteter tvang dem sammen.

Fordi vi i Norge ikke hadde noen forsvarsstab, skjedde det heller ikke noen samordning av opplysninger og informasjonen av referater fra forhandlinger etc. Den ene hånd visste ikke hva den annen gjorde. Heller ikke var det noe samarbeide mellom de militære staber og de politiske instanser. Det er nødvendig å ha dette for øye også når man skal vurdere de norsk-svenske forsvarsforhandlinger våren 1940.

Når man ser tilbake på Norge våren 1940, finner man overhodet en iøynefallende svakhet, nemlig den nesten totale mangel på en felles politisk og militær vurdering av den internasjonale situasjon, iverksatt i regjeringens regi. Det ble ingen sann militærpolitisk beslutningsprosess. La det likevel være sagt med det samme: denne svikt og svakhet var ikke noe norsk særtrekk. Slik var dessverre forholdene jevnt over både blant de små nøytrale og blant stormaktene. Det er først i løpet av og særlig etter den annen verdenskrig at man har gjort disse forhold til gjenstand for et systematisk studium. Kritikken av politikere og statsmenn anno 1940 for å ha forsømt å koordinere den politiske og fagmilitære kunnskap er viktig, men den må ikke gjøres for krass.

Norges forsvarsminister fra julen 1939, oberst Birger Ljungberg, var en fagmilitær uten politisk bakgrunn. Selv ønsket han ikke å engasjere seg på det politiske plan, noe han heller ikke behøvde, ifølge de tilsagn han så å si uoppfordret fikk av statsministeren før utnevnelsen. Men når forsvarsministeren ikke hadde noen politisk kontaktflate til de andre statsrådene, kunne det rimelig nok ikke være noe grunnlag for en fruktbar og fruktbringende meningsutveksling og vurdering gjennom konferanser mellom sjefene for utenriksdepartementet og forsvarsdepar-

tementet. I den kritiske tiden fra slutten av mars innløp der en del varsler, bl a fra vår legasjon i Berlin. Disse varsler var adskillig vagere og mindre alarmerende enn man i allminnelighet er tilbøyelig til å tro. Varslene fant veien mellom de to ministerier innbyrdes. Men innholder av dem ble ikke analysert, tolket og vurdert under møter av representanter fra de to etater under forsætte av statsrådene. Slike konferanser ville det falle naturlig å arrangere av dagens skandinaviske regjeringer. Man er så å si blitt skolert til denne samarbeidsform.

Skal man forstå problemene fra 1940 og ikke gi seg etterpåklokskapen i vold, er det viktig å være oppmerksom på hvordan sakkyn-digheten både her hjemme og i Storbritannia vurderte den strategiske situasjon. Ingen regnet med de nye muligheter som flyvåpnet hadde skapt, at norskekysten nord for Stavanger kunne være truet av stormakten i syd, også fordi den militært "svakere" kan nå overordentlig langt under en talentfull utnyttelse av overraskelsen, ved å gjøre nettopp det man minst ventet.

Dessuten manglet det ikke på varsler og urovekkende rapporter fra vestmaktene. Faren syntes å true mest fra den stat man følte sterkest sympati for og som man under ingen omstendigheter ønsket å se som motstander. Denne erkjennelse måtte skape et fortvilet dilemma for den norske utenriksminister i hans bestrebelser på å holde den «sympatiske», men samtidig mest pågående part stangen. Det er lettere å drive nøytralitetspolitikk når begge parter, begge stormakter eller stormaktsgrupperinger, er like usympatiske i regjeringens og folkets øyne.

På denne bakgrunn kan det ha sin interesse å innføre de hittil tilgjengelige samtidige kilder fra svensk side fra de militære toppstaber. General Nils Bjørk var i

1937 med oberstløytnants grad avdelingssjef og sjef for hærens operasjonsavdeling i den koordinerte forsvarsstab. Hans dagboknedtegelser fra de første februardagene og til avslutningen av arméforhandlingene i Stockholm i første halvdel av mars er knappe, men allikevel opplysende nok:

«3. februar 1940:

På eftermiddagen meddelade RAPPE at statsråden (Per Edv. Sköld) sagt til ÖB at tyske ministeren hos UD påpekat at Sverige hade två fördelningar marsjberedda vid gränsen och at Vestmaktarna förberedde aksjon til Finlands stöd (Petsamo?)

Tyskland: «Alle Rechte vorbehalten».

Egen refleksjon: Kann inte meningen vara att vi skall inngripa i stället for Vestmaktarna? Dette har også av JUHLIN DAHN-FELDT anført såsom uttalande från många hold i Tyskland.

12. februar.

Oroväckande rykten om vestmaktekspedisjon til Finlands hjälp. Motivet er väl att få Norden med i det store kriget».

29. februar.

(Fredr.?) STRÖMS yttrande: sammanträffad med franskmann i hög ställning. Denne hade före sin avresa talad med Daladier och Gamelin. Om Sverige (Norge) motsatte sig transittering, skulle Västmakterna avstå, men ansvaret för Nordens frihet fikk då ligga hos oss.

2. mars.

Frågan om vestmaktinngripan-
da tilspetsas.

3. mars.

RAPPE. Order om planlægging av återgjerd ved eventuelt vestmaktforsøk att framtränga från Narvik, resp. Trondheim, om nu regjeringen skulle fatta dette beslut.

4. mars.

Thörnells önskar planlægga oppmarsj västerut, en fördelning till Jämtland och en fördelning i Bohuslän i Värmland.

5. mars.

(Inget).

6. mars.

Från Helsingfors: Klart at forsøk igång för fredsförhandlingar.

7. mars.

Hatledal og Roscher Nielsen har fört hemliga förhandlingar rörande gemensame åtgärder för försvar av nöjtraliteten. Danmark har inte möjlighet at komma med. Helt beroende av tillförsel vesterfrån, altså i Vestmaktarnas hand. Roscher Nielsen er positiv for inngripande i Finland, Hatledal verkar mer försiktig.

På kvällen middag för våra norske gjäster Thörnells, Rappe, Adlerkreuz, Ericson, generalkrigskommissær Wignbladh, Hatledal, Roscher Nielsen.

Ryti, Walden, Paasikivi och någon representant för utenriksärenden resar via Stockholm til Moskva för fredsförhandlingar.

8. mars.

Öppe tidligt för att författa et memorial om förhandlingarne. Det godkändes av Rappe och efter något motstånd av ÖB. Nordmännen ge en härlig lunch efteråt.

* * *

Så langt general Björcks dagboknedtegelser fra våren 1940.

Da jeg i mai 1967 fikk anledning til å ta del av disse samtidige nedtegelser under et besøk hos generalen, hadde spørsmålet om de norske-svenske forsvarsforhandlingene bare vært offisielt omtalt fra svensk sjømilitært hold (bortsett fra et par lite opplysende linjer i en av de svenske hvitbøkene.) Det var admiral Stig H:son-Ericson som i sin memoarbok:

«Knopar på logglinan» (Bonnie, 1966) tok opp spørsmålet etter at han året før i «Aktuellt och historisk», meddelanden från Militärhistoriska Avdelningen vid Kung Militärhögskolan, hadde gitt en nærmere omtale av forhandlingene i en fremstilling: Kompassen rundt dagboksblad från beredskaper 1939—45. I forbindelse med et utvidet anmeldelse av memoarene i en dobbeltkronikk i Morgenbladet den 7. og 8. april 1967 fremholdt forfatteren bl a følgende: «Hva admiral Ericson forteller om felles norsk-svenske militære overlegninger skjedde på en tid da han selv var knyttet til den svenske forsvarsstaben som sjef for marinen operasjonsavdeling og bygget bl a på hans egne dagbøker. Det er ytterst interessante opplysninger som her legges fram, selv om man nok skulle ha ønsket at forfatteren hadde presisert fremstillingen og gått noe nærmere inn på enkelthetene. Ikke desto mindre er det av stor verdi at man nu får kastet et visst lys over de svensk-norske militære forhandlinger umiddelbart før invasjonen. Og det er så meget viktigere som man forbausede nok ikke har kunnet lese om disse drøftelser, om synspunkter og eventuelle avtaler i de verker som hittil er lagt frem fra norsk side det være seg i de forskjellige arbeider fra Forsvarets Krigshistoriske Avdeling eller i Undersøkelsseskommissjonens fremstilling. Det hadde i høy grad vært på sin plass å gjøre rede for disse drøftelser, både de forhandlinger som ble ført av hærens representanter og de overlegninger som fant sted gjennom norske utsendinger til Stockholm på vegne av marinen. Admiral Ericson tidfester denne annenrunde i forhandlingene nøyaktig til den 3.—4. april 1940, med andre ord på terskelen til invasjonen. Han opplyser at han bare i begrenset utstrekning var med på de «arbebetonte» drøftelser som foregikk i begynnelsen av mars. Man

spør seg unektelig om disse konferanser kom istand som følge av de alliertes følere overfor den norske og den svenske regjering med sikte på gjennommarsj via Narvik og Nord-Sverige, angivelig med tanke på å unnsette Finland. Dette fremstøt fant som bekjent sted den 2 mars. Men da den nøyaktige tidfesting mangler i de svenske memoarene, kan man heller ikke innlate seg på en mere forsiktig analyse på grunnlag av kronologien. Admiral Ericson henviser til aktstykker fra det svenske UD anno 1947 der han gjengir hva oberst Adlerkreuz, sjef for forsvarsstabens etterretningsavdeling uttaler: «Till något ur praktisk synspunkt betydelsesfullt resultat synes man icke å ha kommit. Man torde emmellertid ha varit enig om vikten av fortsatte förhandlingar. Därvid skulle i första hand vissa frågor om hamnars försvar samt svenska och norska sjöstridskrafter uppträdande i till de både länderna gränsande farvattnen diskuteras. I följd därav kom också tven- de högre representanter för norska admiralstaben den 3—4 april på besök i försvars- och marinstaberna för diskussion av de angivne spörsmålen.» Den norske admiralstabssjefen Corneliusen ledsaget av kommandørkaptein Danielsen kom derfor over til den svenske hovedstaden i første rekke for å diskutere med marinens operasjonsavdeling der. Og det er da fra disse preliminære forhandlinger at admiral Ericson i daværende egen- skap av sjef for marinens operasjonsavdeling sitter inne med de beste informasjoner.

Det er grunn til å gjengi hva som foregikk under disse drøftelser så langt forfatterens referat rekker, idet man dermed får et noenlunde sammenligningsgrunnlag mellom de ansvarlige politiske instansers oppfatning og de ledende militæres situasjonsanalyse. Av de norske deltagere fra dengang er såvidt jeg vet bare nuværende ge-

neralmajor Roscher Nielsen i live. Det kunne unektelig være av ikke liten interesse å få hans kommentar og eventuelle supplerende opplysninger til hva admiral Ericson meddeler med støtte i sine samtidige nedtegnelser. Dessverre er det en heller sjelden foreteelse at norske militære sjefer fører dagbok. Men det skulle ihvertfall foreligge rapporter til vedkommende myndigheter etter de nevnte besøk i Stockholm. Det reiser seg med det samme spørsmålet om disse forhandlinger er foregått i samråd med regjeringen, representert ved utenriksminister Koth. Ble resultatet av konferansene mellom de høyere norske og svenske militære drøftet mellom norske militære og politiske myndigheter? Her foreligger hittil ingen opplysninger. Det er selvsagt av betydelig interesse å få kartlagt hvordan dette forholder seg.

Generalmajor Roscher Nielsen var så elskverdig å skrive en utførlig fremstilling som ble offentliggjort i Morgenbladet 26. s.m. og som gjengis her som det eneste norske bidrag til belysning av hendelsesforløpet:

«På foranledning av krigshistorikeren Sverre Hartmanns kronikk i Morgenbladet for 7. og 8. april 1967 skal jeg gi følgende opplysninger om de norsk-svenske forsvarsdrøftelser våren 1940 som jeg personlig var med på.

Finlands krefter i den annen verdenskrig holdt ved slutten av 1939 på å ebbe ut, landet var hårdt trengt. De allierte på sin side overveiet å komme til unnsetning. Om dette skriver Winston Churchill i «The Second World War», bind I, side 442—443, at The Supreme War Council på møte i Paris 5. februar 1940 godtok en plan om å sende 3—4 divisjoner til Finland. Norge og Sverige skulle overtale til å gi divisjonene med senere forsyninger og forsterkninger fri gjennommarsj. Churchill

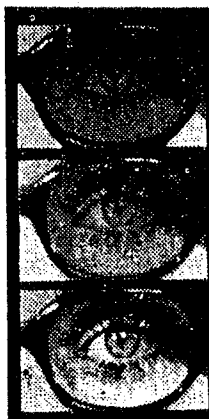
DETTE ER MERKET

— for fine spesialiteter i ferske og spekne kjøttvarer

Dette er merket for

Nils Geitle

VOSS

Det nye brilleglasset som forandrer seg efter lysforholdene:

**Color
matic**

Solskinn:

Mørke glass.

Overskyet/Innendørs:

Vanlige klare glass.

Vi demonstrerer det gjerne for Dem.

Rodenslokk

OPTIKER EIVIND LIND

Storgt. 14

Vis-à-vis Folketeaterpassasjen

fører til at hensikten også var «to get control of the Gällivare ore-field». Svensk malmtransport til Tyskland måtte stanses. Narvik ble derfor foretrukket som alliert utlastningshavn, «as it would enable the Allies to kill two birds with one stone», skriver Churchill.

Den annen mars 1940 fikk den norske og svenske regjering offisiell forespørsel om de allierte kunne regne med at de to land ikke ville motsette seg en gjennommarsj. Et slikt brudd på nøytraliteten kunne regjeringene selvsagt ikke gå med på; svaret ble avvisende. Men det ville være uklokt å gå ut fra at faren dermed var over, tatt i betraktning av den vekt som begge de krigsførende parter la på malmtransporten; alliert bruk av makt kunne ikke utelukkes.

En situasjon som denne innbød til felles norsk-svenske drøftelser 10. mars reiste generalstabssjefen oberst Rasmus Hatledal og jeg i min egenskap av sjef for Generalstabens operative avdeling, til Stockholm for å konferere med den svenske forsvarsstab. Hvem som hadde tatt initiativet til møtet, kan jeg ikke si idag. Men det må være ganske klart at i en så alvorlig sak må vårt oppdrag ha vært gitt enten direkte fra regjeringen eller etter en konferanse med regjeringen.

Vår reise skulle foregå i dypeste hemmelighet. Derfor ble det litt av et sjokk da vi kom til Oslo Ø for å ta nattoget og oppdaget at den tyske militærattache skulle reise med samme tog. Heldigvis for oss var også Toralf Øksnevad medpassasjer. Han påtok seg vaktholdet over oss og sørget for at reisen gikk uten ubehagelige opplevelser.¹⁾

Forhandlingene foregikk i en trykket atmosfære. Det skyldes ikke mangel på forståelse mellom de to parter, selv om våre svenske kolleger nok følte det mangelfulle norske forsvarsberedskap som en

belastning også for Sverige. Det som særlig trykket oss var tanken på den hårde skjebne som ventet Finland, den hvilte på oss som en mare. Noen endelig beslutning om hvordan våre militære styrker skulle samarbeide ble ikke truffet. For innen vi kom så langt måtte Finland be om våpenstillstand. Det var 13. mars 1940.

Dermed var forutsetningen for de norsk-svenske forhandlinger falt bort og oberst Hatledal og jeg reiste hjem. Om generalstabssjefen leverte skriftlig rapport etter hjemkomsten, vet jeg ikke. Jeg tviler på at han gjorde det, for Generalstabens fikk snart andre og mer påtrengende problemer å ta fatt på. Til min unnskyldning for ikke å ha ført dagbok har jeg ikke annet å si enn at dagene i Stockholm

var hektiske og at sikkerhetshensyn gjorde skriftlige notater ønsket.

Forfatteren av memoarverket «Knopar på loglinan», admiral Stig H:son Ericson var i 1940 i forsvarsstaben som sjef for marinenes operative avdeling. Han deltok i våre forhandlinger 11.—13. mars. I boken nevner han at han også var med på et norsk-svensk møte 3. og 4. april og da med admiralstabssjef Corneliusen og kommandørkaptein Danielsen som norske deltagere. Det er første gang jeg personlig har hørt om et slikt møte.²⁾ Det er i og for seg ikke så merkelig. Meldingene om det forestående tyske angrep mot Danmark og Norge tok alle våre tanker.³⁾

Det utdrag Sverre Hartmann

NOTER

¹⁾ På henvendelse til utenriksredaktør Toralf Øksnevad opplyser denne at han ikke har noen erindring av denne reise eller den rolle han angivelig skulle ha spilt som fender mellom de norske herrer og den tyske militærattache under togreisen Oslo—Stockholm. Ifølge generalmajor von Uthmanns innberetning av 12. 3. 1940 til overkommandoen og utenriksministeriet i Berlin, dro han 7. mars fra Oslo til Stockholm. Det foreligger en dags forskyvning. Rapporten viser ihvertfall isolert sett at tidspunktet 10. mars under ingen omstendigheter stemmer. Det er for øvrig grunn til å understreke hvor lett det er å gjøre seg skyldig i feilerindring når man søker å fastholde et kronologisk forløp. von Uthmann, militærattacheen, hadde da han skrev sin innberetning mindre enn en uke etter begivenhetene, i farten kommet i skade for å forskyve erindringsbildet med en dag. Som det fremgår av teksten lenger ute, spiller kronologien ihvertfall i dette tilfelle en

ikke liten rolle, også ved å påvirke erindringsbildet for øvrig.

²⁾ Det kan tilføyes at general Ole Berg, som i 1940 var sideordnet avdelingssjef som leder av kommunikasjonsavdelingen i generalstabens, første gang ble oppmerksom på forhandlingene gjennom nevnte dobbeltkronikk i Morgenbladet april 1967. Opplyst under samtale med general Berg 19. 6. 1967. Heller ikke marinekaptein E. A. Steen, daværende sjef for admiralstabens utenlandsavdeling (e-avd.) hadde noe kjennskap til forhandlingene, hverken møtet i mars eller april 1940 i Stockholm. For å få fast grunn under føttene, foretok forfatteren i mai 1967 en reise i Sverige og oppsøkte bl. a. de daværende sjefer for de operative staber, inklusive general Ramstrøm, som på den tid hadde vært sjef for flyvåpnets operative stab i forsvarsstaben. Han var den eneste som ikke hadde gjort samtidige nedtegnelser.

³⁾ Denne opplysning har sin særlige interesse ved vurderingen av varslene før invasjonen.

gir av admiral Ericsons bok — jeg har ikke lest boken selv — tyder på at etter admiralens mening behandlet både mars- og april-møtet eventuelle tiltak med tanke på den stadig voksende tyske trussel mot Skandinavia.⁴⁾ Som det vil fremgå av mine opplysninger foran stemmer ikke dette, bakgrunnen for møtene har vært vensforskjellige. Forklaringen på admiralens misforståelse må være at han — som han selv skriver i boken — bare i liten utstrekning deltok i de mer «arbebetonte» drøftelser. Ikke desto mindre er han den av de svenske offiserer som jeg husker best og med størst glede. At Tyskland ble trukket inn i våre drøftelser er forøvrig ganske klart: vi måtte jo regne med at Tyskland ikke ville være noen passiv tilskuer til en alliert aksjon mot Norge og Sverige.»

Under en samtale med 1. hoffmarskalken, admiral Stig H:son-Ericson i Stockholm i mai 1967 fikk jeg referert enkeltheter fra hans dagboknedtegnelser som admiralen var så vennlig å meddele meg skriftlig med brev av 29. mai 1967. Det viser seg at han der har angitt også nøyaktig datering for marsforhandlingene: «Følgende rapsodiska anteckningar har jag gjort i min dagbok för 7.mars: «Konferens med norske generalstabschefen överse Hatledal och överstelöjtnant Rausch-Nielsen (sic!) rörande den militära sidan av svenskt-norskt samgående i handelse av västmakts — eller tyskt angrepp på Skandinavien neutralitet.»

8 mars. «Jag har satt hela min avdelning på studiet av det engelska transportproblemet. Lunch med normmännen och uppsättande av protokoll över resultatet.»

14. mars. «Tankar kring sjöförsvarets del i nordisk försvarsallians.»

30. mars. Konferens ägde rum angående diskussionsunderlag med

de norska officerarna som beräknas komma påföljande dag.

1. april. «Rykten om engelsk-tysk aggression mot Norge, ev även mot Sverige, diskuterats livligt.»

3. april. «(Se det som anförts i «Historiskt och Aktuellt» (særtrycket) Härutöver ha jag antecknad: «Sammanträde hos överbefälhavaren och sedan på marinstabens operationsavdelning. Lunch på Anglais. Fortsatt sammanträde hos mig. Rappe och Ekstrand närvarande. Middag i spanska rummen på Royal med överbefälhavaren, chefen för marinen, chefen för marinstaben, Rappe, Ramström, Gahn och ego samt de två normmännen.»⁵⁾»

4. april. «Fortsatt sammanträde med normmännen samt redigering av ett memorial.»

Som man vil se er det på et par særdeles viktige punkter en betydelig uoverensstemmelse mellom den norske deltager, nåværende generalmajor Roscher Nielsens hukommelsesversjon og det bilde de

NOTER

⁴⁾ General Roscher Nielsen tar feil. Allerede i innledningen til første kronikk, 7. 4. 67, siteres fra admiral Ericson «sättet för ett eventuellt svensk-norsk försvarssamgående om Skandinavien skulle anfallas av endera parten».

⁵⁾ anm. Rappe står för generalmajor Rappe, försvarstabschef, Ekstrand för chefen för marinstaben, kontreadmiral, Ramström för chefen för flygoperationsavdelningen, överstelöjtnant samt Gahn, kommandörkapten, chef marinstabens operationsavdelning. (Chef för armeoperationsavdelningen och förhandlare med Hatledal och Rausch-Nielsen var i mars dåvarande chefen för försvarstabens armeoperationsavdelning numera generalöjtnant Nils Björk.)

samtidige skriftlige svenske kilder etterlater. Ifølge den norske versjon foregikk avreisen fra Oslo den 10. mars, slik at drøftelsene først kunne starte i løpet av den 11. mars. Ifølge de samtidige svenske nedtegnelser åpnet forhandlingene den 7. mars og ble avsluttet dagen etter, og disse her fremlagte dagboknedtegnelser både fra generaløytnant Björk og 1. hoffmarskalk, admiral Ericson er i full overensstemmelse med opplysninger fra Militærhistoriska Avdelingen der man har protokollen over forhandlingsresultatet, (meddelt av oberst Børje Furtenbach, tidl. sjef for avdelingen, i 1940 adjutant hos ØB, general Thörnell, på grunnlag av det materiale han sitter inne med som leder på militærsiden av det store forskningsprosjektet om Sverige under annen verdenskrig, SUAV). De svenske primærkilder er av den art at det overhodet ikke kan reises noen tvil om det kronologiske forløp, og det støttes også av en tysk kilde, nemlig militærattachéen i Stockholm, generalmajor von Uthmanns-reiserapport til Berlin der det dog har innløpt en forskyvning på en dag, jfr. note foran.

Denne feilplassering av forhandlingstidspunktet spiller i dette tilfelle en ikke liten rolle, idet generalmajor Roscher Nielsen hevder at man ikke nådde noen endelig beslutning om hvordan våre militære styrker eventuelt skulle samarbeide. «For innen vi kom så langt måtte Finland be om våpenstillstand. Det var 13. mars 1940. Dermed var forutsetningen for de norsk-svenske forhandlinger falt bort og oberst Hatledal og jeg reiste hjem.» Etter denne muntlige versjon skulle altså den finsk-russiske våpenstillstand og fredsslutning ha satt en stopper for forhandlingene, mens de samtidige kilder entydig forteller at man faktisk hadde avsluttet overlegningene og skriftlig oppsummert resultatet flere dager tidligere og nordmennene

reist tilbake til Oslo. Om innholdet av den oppsatte protokoll har jeg fått muntlig opplyst at svenske erklærte seg villig til å sette inn en divisjon til støtte av forsvaret i Narvikområdet for å forebygge, respektive stanse et forsøk fra vestmaktenes side på å trenge inn på skandinavisk territorium, mens det på den annen side var forutsetningene at nordmennene skulle sette inn styrker av en noenlunde tilsvarende størrelsesorden i syd, i Båhuslen, om det skulle komme et tysk mottrekk der. Men forutsetningene var hele tiden at disse forhandlinger og denne gjensidige støtteordning bare kunne bli satt ut i livet når de ansvarlige politiske myndigheter hadde gitt sin velsignelse. Så langt som til et politisk samtykke synes det ikke å ha kommet, så langt kildene rekker. På det plan spilte nok Moskvafreden fire dager senere en rolle — ved å berolige gemyttene.

Når Roscher Nielsen gjør seg

skyldig i denne feilerindring både når det gjelder tidspunkter og selve sluttfasen av forhandlingene henger det rimeligvis sammen med at ryktene om de kommende finsk-russiske fredsdrøftelser fortettet seg allerede om aftenen den 6. mars da den finske forhandlingsdelegasjon passerte Stockholm på vei til Moskva. Etter så mange år uten nedtegnelser og med den rolle den russisk-finske problematikken selvfølgelig spilte hele tiden, er det ikke til å undres over at assosisjonene etterhvert har sjaltet ut erindringen om det korrekte kronologiske forløp. Derfra er skrittet ikke langt til å justere tidspunktet for avreisen fra Oslo slik at der blir sammenheng og til å trekke den slutning at man slett ikke nådde noe forhandlingsresultat, ikke satte opp noen foreløpig konklusjon i protokolls eller annen skriftlig form, slik de samtidige svenske kilder idag vitner om.

Det er imidlertid av stor mili-

tær og historisk interesse å kunne fastslå at følelsen og erkjennelsen av solidaritet mellom de øverste svenske og norske staber i mars og i begynnelsen av april 1940 førte til ganske vidtgående overlegninger, at man også nådde visse forhandlingsresultater som under forutsetning av en mindre overraskende utvikling like etter, kanskje kunne ha fått sikkerhetspolitiske konsekvenser.

Nærmere enkeltheter om selve den strategiske analyse både på norsk og på svensk landmilitært og sjømilitært hold under mars- respektive april møtene i Stockholm har sin utvilsomme interesse og vil bli innarbeidet i en særskilt senere fremstilling om vår sikkerhetspolitiske stilling og varslene før invasjonen.

PROTECTOR ^AS

JON SMØRSGATE - BERGEN - TELEFONER 11652 - 11692

TAVLER OG SKILT MED SKIFTBAR TEKST

VEILEDNING	LEIEGÅRDER	KONTORBYGG	SKOLER
PRISER	RESTAURANTER	BUTIKKER	
RUTETIDER	SKIP	FLY	TOG
PERSONALOVERSIKT	KONTORER	REDERIER	
PROGRAM	IDRETSBALL	KINO	KONSERTSAL
DISPOSISJON	BILPARK	MASKINPARK	PERSONALE